

Príbeh filozofie

Kľúč ku klasickým dielam

Robert Zimmer

Príbeh filozofie

Robert Zimmer

Príbeh filozofie

Kľúč ku klasickým dielam

slovar

Copyright © 2004 dtv Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG,
Munich/Germany

Lic.: Agentur Dr. Ivana Beil, Schollstr. 1, D-69469 Weinheim,
www.dtv.de

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., 2005, 2016

Translation © Ladislav Kiczko 2005, 2016

ISBN 978-80-556-2367-2

www.slovar.sk

OBSAH

Brána do sveta filozofie	7
Sen o kráľoch – filozofoch	
Platón: <i>Štát</i> (medzi r. 399 až 347 pred n. l.)	9
Obrátenie intelektuála	
Aurelius Augustinus: <i>Vyznania</i> (okolo r. 400)	24
Príručka, ako kalkulovať s mocou	
Niccolò Machiavelli: <i>Vladár</i> (1532)	37
Z hárkov mudrca	
Michel de Montaigne: <i>Eseje</i> (1580 – 1588)	51
Cesta do vnútra rozumu	
René Descartes: <i>Rozprava o metóde</i> (1637)	65
Testament človeka hľadajúceho Boha	
Blaise Pascal: <i>Myšlienky</i> (1669/1670)	79
Pravidlá hry v právnom štáte	
John Locke: <i>Dve rozpravy o vláde</i> (1690)	92

Vymedzenie hraníc v krajine poznania	
Immanuel Kant: <i>Kritika čistého rozumu</i> (1781)	106
Životné dielo mladého pesimistu	
Arthur Schopenhauer: <i>Svet ako vôľa a predstava</i> (1819)	120
Partitúra foriém života	
Sören Kierkegaard: <i>Bud' - alebo</i> (1843)	134
Kniha o pravej (tovarovej) hodnote	
Karl Marx: <i>Kapitál</i> (1867 - 1894)	148
Biblia Antikrista	
Friedrich Nietzsche: <i>Tak vrazil Zarathustra</i> (1883 - 1885)	163
Logika v službách mystiky	
Ludwig Wittgenstein: <i>Tractatus logico-philosophicus</i> (1921)	178
Výzva na sebauskutočňovanie	
Martin Heidegger: <i>Bytie a čas</i> (1927)	193
Skoncovanie s totalitným myslením	
Karl Raimund Popper: <i>Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia</i> (1945)	208
Sociálna dohoda o fair play	
John Rawls: <i>Teória spravodlivosti</i> (1971)	223

Brána do sveta filozofie

Brána alebo portál nám navodzuje myšlienku na vstup do dôstojnej a znamenitej stavby. Aj budova filozofie sa za 2 500 rokov rozrástla do takmer neprekonateľnej veľkosti. Mnohí sa ostýchajú vstúpiť do tohto domu. Chodby sú príliš neprehľadné, zdá sa, že je veľmi ťažké vyznať sa čo i len v jednotlivých častiach tejto budovy. Veľké filozofické dielo pôsobí v tomto dome ako byt zariadený s osobitým vkusom. Niektorí z obvyklých obyvateľov, filozofickí vzdelanci, sa často dlhé desaťročia zaoberajú len jedným-jediným výklenkom tohto domu. Budú teda trvať na tom, že klasické dielo filozofie spoznáme až vtedy, ak sa ním budeme zaoberať dostatočne dlho a opakovane, a určite odmietnu každý názor, že takúto knihu by bolo možné čo i len približne vyčerpávajúco pochopiť a podať jej výklad.

No raz predsa treba dať možnosť a začať – prvou prehliadkou, pohľadom do jednotlivých nepochybne zaujímavých priestorov, aby sme si urobili predstavu o ich stave, architektúre a vybavenosti. Potom by sa mal rozhodnúť každý sám, kam by sa chcel ešte raz vrátiť a stráviť tam nejaký čas.

Nasledujúcich šesťnásť esejí chce čitateľa zobrať práve na takúto prvú prehliadku. Nemožno za to od nej očakávať ani výzbroj, ani tréning a už vôbec nie tituly a diplomy. Jej cie-

lom nie sú detailné analýzy, ale prvé zoznámenie sa v uvoľnenej atmosfére. Knihy, čo sa zvyčajne pokladajú za suché a neprístupné, sa pritom môžu ukázať zo svojej šarmantnejšej stránky: všetky majú vlastnú, veľmi osobnú históriu a zaoberajú sa otázkami, ktoré sa po odstránení akademického prachu zjavujú v zaujímavom a novom svetle.

Brána, nech vyzerá akokoľvek ohromujúco, predsa predstavuje prirodzený a najpohodlnejší vstup do domu. Kto sa doteraz zdržanlivo zdráhal prekročiť prah, zistí, že brána do domu filozofie sa otvára pred každým, kto si prináša so sebou trochu zvedavosti, záujmu a aj trochu času. Po niekoľkých krokoch postrehne, že priestory tohto domu neboli zariadené pre malú skupinku vyvolených, ale pre všetkých, ktorí sa odhodlajú zaoberať sa myšlienkami, na prvý pohľad možno nezvyčajnými, ale pri vnímavejšom prístupe veľmi pozoruhodnými. Niektoré z nich azda ani nie sú až tak ďaleko od našich vlastných myšlienok.

Iste nebudú chýbať experti, ktorí budú poukazovať na mnohé významné diela, čo tu chýbajú. Ide tu naozaj len o malý výber, bez nároku na výnimočnosť alebo úplnosť. Každý výber je spochybniteľný. Ne zvolili sme vždy také diela, ktoré sú v centre pozornosti na univerzitných seminároch, ale také, ktoré mali vplyv aj ďaleko za hranicami filozofie a našli si svojich čitateľov. A dúfame, že pri tomto prvom pohľade môžu vzbudiť záujem nových čitateľov. Brána do sveta filozofie je vstupom nielen do veľkého, ale aj do otvoreného a živého domu.

Sen o kráľoch – filozofoch

Platón: *Štát* (medzi r. 399 až 347 pred n. l.)

Človek nesníva len sám pre seba. Sú aj kolektívne sny ľudstva. Vykresľujú obraz slobodného a šťastného sveta, zbaveného utrpenia. Náboženstvo, filozofia a umenie tieto sny opakovane preberali a stvárňovali. K odvekým snom ľudstva patrí aj sen o ideálnom štáte ako modeli dokonalého a spravodlivého usporiadania ľudského spolužitia.

Spomedzi filozofických diel, ktoré tomuto snu dali racionálnu podobu, je hádam najslávnejšie hlavné dielo gréckeho filozofa Platóna *Politeia*, po slovensky *Štát (Ústava)*. *Štát* je vôbec prvou utópiou o usporiadaní štátu, ktorá sa nám zachovala. Lenže dielo obsahuje oveľa viac než len politickú filozofiu. Platón sa touto knihou pokúsil vytvoriť svoje životné dielo. Chcel navzájom spojiť politiku a morálku, metafyziku a náboženstvo, racionálny výklad sveta a mýtus. Inými slovami: Platónov *Štát* má ambíciu spojiť politický poriadok s pravými, večnými zákonmi skutočnosti. Je to prvý veľký náčrt systému v dejinách európskej filozofie. Vo viachlasovom koncerte týchto dejín Platónovi predchodcovia naladili základný tón, sám Platón však zahral predohru.

Východiskom diela je otázka spravodlivosti. Táto otázka napokon vedie k opisu spravodlivého poriadku, ktorý je vybudovaný na takých stabilných základoch, že by mal v nezme-

nenej podobe pretrvať naveky. V centre tohto poriadku je predstava, že štát budú riadiť skutočne tí najlepší, teda vládcovia, ktorí sa vyznačujú aj múdrosťou, aj kompetentnosťou. Platón totiž v tejto knihe nesníva len sen o ideálnom štáte, ale aj sen o kráľoch – filozofoch, u ktorých sa spája múdrosť s mocou. Nie sú len politickými, ale aj duchovnými vodcami, ktorí môžu ľuďom ukázať cestu k pravej skutočnosti.

V dejinách ľudstva ostala táto utópia nielen zvodným, ale aj nezničiteľným snom, ktorý dodnes vyvoláva veľkú fascináciu. Zasahuje totiž citlivé miesto nielen u filozofov, ale aj u mnohých ľudí, ktorí prežívajú dianie na politickej scéne ako večný bezvýsledný zápas, ako šachovanie o posty a mocenský boj na úkor občanov. Či nie je príťažlivá idea žiť v štáte, v ktorom vládnu tí, ktorí sú na vládnutie najvhodnejší a ktorým možno v každom ohľade dôverovať?

Platónov *Štát* nie je v nijakom prípade suchá rozprava, ale umelecky inscenovaná diskusia, v ktorej sa Platónov učiteľ filozofie Sokrates stáva literárnou postavou a vystupuje ako rozprávač a hlavný hovorca. Platón sa tu prezentuje ako básnik a filozof. Hneď v prvom riadku nastupuje hlas Sokrata a čitateľ sa cíti akoby premiestnený do románu: „Včera som išiel s Glaukonom, Aristonovým synom, dole do Pirea pomodliť sa k bohyni, ale zároveň som chcel aj vidieť, ako pre ňu vystrojili slávnosť, ktorú teraz slávilí po prvý raz.“

Platón uvádza scenérie a osoby, ktoré mu boli dôverne známe. Sokrates sa vydal na cestu z Atén do niekoľko kilometrov vzdialeného prístavu Pireus, aby sa zúčastnil na slávnosti na počesť bohyně Atény. Sprevádza ho Glaukon, jeden z Platónových bratov. Keď sa Sokrates neskôr chce vydať na spätičovnú cestu, naliehajú na neho priatelia a známi, medzi nimi Adeimantos, ďalší z Platónových bratov, a Polemarchos, syn zámožného obchodníka Kefala, aby ešte ostal v Pireu, spoločne s nimi stoloval, diskutoval a zúčastnil sa aj na nastávajúcich nočných slávnostiach. V Kefalovom dome sa násled-

ne rozvíja rozhovor medzi Sokratom a striedajúcimi sa diskusnými partnermi, v ktorom sa vymieňajú názory a stanoviská k problému spravodlivosti a načrtávajú sa základné charakteristiky spravodlivého spoločenského zriadenia.

To, že Platónove dialógy možno až dodnes čítať nielen ako filozofiu, ale aj ako literárne dielo, sa plne zhoduje so zámermi autora. Už o mladom Platónovi sa traduje, že sa zúčastňoval na súťažiach básnikov. A nie je náhodné, že politika zohrávala v jeho diele takú veľkú úlohu. Platón nebol len synom Atén, najvýznamnejšieho mesta v klasickom Grécku, ale patrila aj k jednej z najvznešenejších rodín v tomto meste. Bol potomkom tradičnej politickej elity, ktorej mocenské postavenie však v 5. storočí pred n. l. svojimi reformami odstránil veľký aténsky štátnik Perikles. Perikles zaviedol demokraciu a obmedzil politický vplyv aristokracie. Nakoniec v peloponézskej vojne, ktorá sa začala v roku 431 pred n. l., štyri roky pred Platónovým narodením, Atény stratili svoje výsadné politické postavenie v rámci Grécka v prospech svojho rivala Sparty.

Platónova rodina bola úzko spätá s nastupujúcim turbulentným politickým vývojom. Starí oligarchovia mesta si zachovali svoj rozhodný antidemokratický postoj a počas vojny sympatizovali s autoritárnym vojenským štátom – Spartou. Keď Sparťania po vojne v roku 404 pred n. l. opäť odstránili aténsku demokraciu, dosadili bábkový režim, v ktorom posty obsadili príslušníci starej aténskej vládnucej vrstvy. Medzi nimi boli aj Charmides a Kritias, dvaja Platónovi strýkovia z matkinej strany. Tento režim „tridsiatich tyranov“ nastolil svojoľnú krutovládu, ktorú však už v roku 403 pred n. l. opäť zvrhli demokrati.

S vládou demokratov úzko súviselo filozofické osvieteniské hnutie sofistov. Ich cieľom bolo totiž vyučovať filozofiu a vyzbrojiť aj jednoduchého občana argumentmi, pomocou ktorých sa mohol presadiť proti tradičným elitám. Vedúci predstavitelia sofistov patrili medzi Periklových poradcov.

U starej vládnucej vrstvy neboli obľúbení aj preto, lebo spochybňovali, že platnosť zákonov možno odôvodňovať tradíciou. Tvrdili, že zákony nie sú nič iné než konvencie a mohli by sa kedykoľvek zmeniť.

Mladý Platón bol na základe rodinnej tradície a aj z presvedčenia konzervatívne zameraný. Aténskych demokratov a aj sofistov vždy pokladal za svojich protivníkov. Trval na tom, že v spoločnosti musí jestvovať jasná hranica medzi „hore“ a „dole“, že politickú moc musia vykonávať len tí „najlepší“ a že masa ľudu sa nehodí na vládnutie. Podľa vlastných vyjadrení mal Platón pôvodne v úmysle aktívne sa angažovať v politike.

Lenže keď mu obidvaja strýkovia v období vlády tridsiatich tyranov ponúkli politickú spoluprácu, Platón ju odmietol. Odpuzovali ho metódy vládnutia tridsiatich tyranov. Domnieval sa, že stará vládnuca vrstva zlyhala v plnení svojej úlohy vládnuť spravodlivo.

Skutočným dôvodom odmietnutia však bolo Platónovo zoznámenie sa so Sokratom a obrat k filozofii. Platón už vo veku štrnástich rokov spoznal Sokrata a od svojich dvadsiatich rokov patril k okruhu Sokratových žiakov.

Sokrates pôvodne vyšiel z radov sofistov. Podobne ako sofisti preniesol filozofiu na ulicu a dôveroval skôr rozumu než tradícii. Lenže od sofistov sa odlišoval v jednom rozhodujúcom bode: domnieval sa, že jestvujú pevné a všeobecne platné kritériá ľudského konania a že cnostné konanie sa zakladá na poznaní a vedení. V rozhovoroch, ktoré nám zaznamenal Platón vo svojich raných dielach, sa Sokrates pýta na takéto kritériá, ale všetky tieto rozhovory sa končia bez výsledku. Platón bol jedným zo žiakov, ktorí si osvojili Sokratove otázky a usilovali sa nájsť na ne vlastné odpovede.

Medzi týmito žiakmi bolo aj nápadne veľa mladých aristokratov, čo vládnucci demokrati pozorovali a prijímali s nedôverou. Konečné dôvody, prečo bol Sokrates nakoniec

v roku 399 pred n. l. demokratmi odsúdený na smrť, sa už asi nikdy neobjasnia. V každom prípade výčitka, že Sokrates zvádza mládež k cudzím božstvám a odvádza z cesty cnosti, je politická, pretože každé grécke spoločenstvo zakladalo svoju súdržnosť na určitom náboženskom kulte. Náboženstvo a politika navzájom spolu najtesnejšie súviseli.

Sokratovo odsúdenie na smrť vypitím čaše jedu bolo rozhodujúcou udalosťou a medzníkom v Platónovom živote. Začal sa pokladať za správcu Sokratovej filozofickej pozostalosti. Podobne ako mnohí ďalší Sokratovi žiaci opustil Atény, pretože sa musel obávať politického prenasledovania, a vydal sa na cesty, ktoré trvali viac ako jedno desaťročie. Toto obdobie exilu, ktorý si sám zvolil, bolo pre Platóna aj obdobím nových skúseností a duchovného obohatenia.

Najprv odišiel na tri roky do susedného mesta Megary, kam sa utiahol aj Eukleides, tiež známy Sokratov žiak. Jeho ďalšie cesty viedli do Kyrény, Tarentu a do Egypta. Začal písať filozofické dialógy, v ktorých nechával vystupovať Sokrata ako hlavnú postavu a v ktorých ešte názory historického Sokrata reprodukuje v nezmenenej podobe. Jeden z prvých týchto spisov, *Obrana Sokratova*, obsahuje Sokratovu obhajovacia reč pred súdom a možno ho čítať ako Platónovo dodatočné zúčtovanie s aténskou demokraciou.

Téma spravodlivosti sa v Platónových raných spisoch objavuje neustále. Kým sofisti stále zdôrazňovali, že nejestvuje nijaká spravodlivosť „osebe“, ale že je závislá od užitočnosti a záujmov, dialóg *Gorgias*, pomenovaný podľa jedného z najslávnejších sofistov, obsahuje Sokratovo tvrdenie: „Znášať bezprávie je lepšie ako páchať bezprávie.“ Aj Platón bol toho názoru, že spravodlivosť je niečo, čo presahuje potreby a záujmy jednotlivcov. Takmer zároveň s dialógom *Gorgias* napísal Platón aj dialóg, ktorý však nikdy neuverejnil ako samostatný spis a ktorému bádatelia neskôr dali pracovný názov *Trasymachos*. Líči v ňom polemiku medzi Sokratom

a sofistom Trasymachom ohľadom definície cnosti spravodlivosti. Aj tu vystupuje Platón proti názoru, že spravodlivosť možno stotožňovať so záujmami tých, ktorí vládnu.

To, že Platón dal tému spravodlivosti do súvislosti s projektom ideálneho štátu, súvisí asi s jeho najdôležitejšou cestou, ktorá viedla do južného Talianska, osídleného vtedy Grékmi. Už pred cestou tam ho predstihovala povest' filozofického spisovateľa. V 6. storočí pred n. l. sa tu usadil jeden z najväčších raných gréckych filozofov Pytagoras, zakladateľ pytagorovskej školy, ktorý nadobudol povest' mága porovnateľného s bohmi. Jeho žiaci sa intenzívne zaoberali matematikou a hudbou, pretože sa nazdávali, že v hudobných harmóniách a v číselných pomeroch, ktorými ich možno vyjadriť, sa dá zobrazit' hĺbková štruktúra skutočnosti. Uznávali tiež vieru v prevteľovanie duší, ktorú prevzali z východných meditatívnych učení. Táto zmes racionálneho a mystického myslenia mala veľký vplyv na Platóna a predsavzal si, že sa stretne s pytagorovcami a bude s nimi diskutovať.

Lenže najvýraznejšou skúsenosťou pre Platóna na jeho ceste bola návšteva mesta Syrakúzy na Sicílii, ktoré bolo jednou z najmocnejších gréckych kolónií a kam Platón dorazil v roku 389 pred n. l. V Syrakúzach bol vládcom Dionýzios I., ktorý odstránil demokraciu a nahradil ju vojenským štátom, udržiavajúcim úzke styky so Spartou. To vyhovovalo Platónovmu vlastnému antidemokratickému základnému postojú a jeho sympatiám k Sparte. Dionýzios tiež rád koketoval so svojim filozofickým vzdelaním a hovorí sa, že svojim trom dcéram dal mená „Cnosť“, „Spravodlivosť“ a „Umiernenosť“.

Platón bol asi dva roky hosťom na dvore syrakúzskeho mocnára, ktorý sa však neprejavoval ako spravodlivý vládca, akého si Platón predstavoval. Život na dvore bol zjavne v protiklade k filozofickej rétorike, ktorú pestoval Dionýzios. Vo svojich listoch sa Platón sťažuje na neustále nočné hostiny a výstrednosti. Došlo ku klasickému konfliktu medzi mocou a duchom. Pla-

tónovo úsilie nadobudnúť vplyv ako filozofický poradca v politike a usmerňovať Dionýzia na praktické dôsledky vládnutia orientovaného podľa etických kritérií žalostne stroskotalo.

Dionýzios sa netajil tým, že pohŕda intelektuálom, ktorý ho chcel poučovať, Platón zase otvorene označoval vládcu za tyrana. Cesty diktátora a filozofa sa teda nevyhnutne rozšli. Niektoré pramene podávajú správu, že Dionýzios nasmeroval Platónovu loď do Aiginy, mesta, ktoré bolo vo vojne s Aténami, a preto sa s aténskymi občanmi zaobchádzalo ako s vojnovými zajatcami, čo sa rovnalo statusu otrokov. Platón mal nakoniec vykúpiť jeden z priateľov a dopraviť späť do Atén. Aj ďalšie dve cesty, ktoré v neskorších rokoch Platón podnikol do Syrakúz, sa skončili rozpormi a neúspechom.

Skúsenosť, ako málo uznania mohol očakávať filozof od politicky mocných, pôsobila vytriezvujuco, na druhej strane však Platóna neodradila od toho, aby ďalej nerozpracúval svoje vlastné politické predstavy. V roku návratu do Atén, teda v roku 387 pred n. l. založil pred bránami mesta svoju vlastnú filozofickú školu, slávnu „Akadémiu“. Tu nadobudlo podobu jeho hlavné dielo o štáte, napísané v rokoch po jeho prvej ceste do Syrakúz.

Dielo sa vyznačuje Platónovým úsilím filozoficky zdôvodniť svoj konzervativizmus a vyvodiť dôsledky zo svojich bohatých skúseností. Platón chcel načrtnúť obraz spoločnosti, v ktorej sú opäť jasne vytýčené hranice medzi vládcami a ovládanými, mocenské postavenie vládnucich sa však zdôvodňuje nezmeniteľnými princípmi, a nie tradíciou. Malo by byť vo všeobecnom záujme, aby vládla elita, ktorá si toto meno zaslúži, a nie takí – ako Dionýzios alebo tridsiati tyrani v Aténach –, ktorí svoju moc tyransky zneužívajú. Platón napísal dialóg *Štát* ako mohutný filozofický ochranný val proti výzve sofistického osvietenstva, pričom v ňom vyjadruje svoje vlastné názory. Sokrates sa stáva jeho hovorcom, zvestovateľom platónskych poučiek.

Platón pritom nadväzuje na už jestvujúci dialóg medzi Sokratom a Trasymachom o spravodlivosti, ktorý umiestňuje na začiatok nového diela a možno ho čítať ako jeho úvod. Podľa Trasymacha to, čo je zákonmi stanovené ako spravodlivé, je v skutočnosti totožné s tým, čo je užitočné politickým vládcom. Na druhej strane sa nazdáva, že to, čo sa normálne nazýva nespravodlivosť, treba v skutočnosti často pokladať za múdrosť alebo cnosť, pretože slúži vlastným záujmom. Trasymachos teda zastáva typicky sofistické stanovisko: normy a hodnoty neplatia od večnosti, ale sú meniteľné a závisia od záujmov a konvencií.

Sokrates sa naopak nazdáva, že spravodlivosť je umenie alebo zručnosť, ktorá sa podobne ako lekárske umenie vykonáva podľa určitých nemeniteľných pravidiel, a to v prospech pacienta, čiže občana. Spravodlivosť ako cnosť jednotlivého človeka je niečo ako zdravie duše, to znamená, že psychické a duchovné sily človeka musia byť určitým spôsobom usporiadané.

Takéto chápanie je východiskom pre Platónove ďalšie diskusie v dialógu *Štát*: spravodlivosť je podľa neho istý druh stabilného poriadku. Je to základná cnosť, teda cnosť, ktorá kladie do určitého vzájomného vzťahu všetky ciele a potreby, ale aj všetky ostatné cnosti človeka. *Štát* je pokusom opísať tento poriadok a tento vzájomný vzťah v podobe určitého modelu spoločnosti.

V druhej knihe *Štátu* prenáša Platón myšlienku spravodlivosti ako poriadku ľudskej duše na spoločnosť. V spoločenskom poriadku možno podľa Platóna rozpoznať poriadok duše ako v zväčšovacom skle. Orientuje sa pritom na usporiadanie gréckeho mestského štátu „polis“. Podľa toho má aj jeho dielo názov *Políteia*, teda doslovne: „učenie o „polis““. „Polis“ nebol štát v modernom zmysle, ale mestský štát, porovnateľný asi s veľkosťou dnešného švajčiarskeho kantónu. Preto sa „polis“ javuje v prekladoch raz ako „štát“, raz ako „mesto“. V mest-

skom štáte „polis“ mali len takzvaní „slobodní“ občania hlasovacie právo a nepatrili k nim ani ženy, ani otroci. Otroctvo bolo pre Platóna ešte celkom normálnou a nespochybňovanou inštitúciou. Naproti tomu vo svojom ideálnom štáte podstatným spôsobom prehodnocuje postavenie žien, pretože ženy rovnako ako muži nadobúdajú prístup do vládnucej vrstvy.

Platón potom presnejšie vysvetľuje, čo chápe pod spravodlivosťou ako zdravím duše. Duša, po grécky „psyché“, je podľa neho oblasť všetkých duchovných a emocionálnych síl. Rozlišuje v nej tri odlišné schopnosti: rozum, vôľu a vášne. K nim sú priradené tri cnosti, to znamená múdrosť, statočnosť a umiernenosť. Človek je podľa Platóna v prvom rade rozumná bytosť, to znamená, že rozum musí mať prednosť pred všetkými ostatnými schopnosťami. Spravodlivé usporiadanie duše sa tak dosahuje vtedy, ak rozum pomocou vôľe ovláda vášne.

Ak to premeníme na politický obraz, znamená to: rozum je vládca, vôľa poskytuje služobný a strážny personál a vášne sú ovládaný ľud. Platónovu predstavu o ideálnom štáte určuje presne tento obraz hierarchie, na vrchole ktorej je rozum. Kľúčom k jeho predstave spravodlivosti je základná idea, že rozum je prirodzený vládca – tak v jednotlivom človeku, ako aj v štáte. Spravodlivosť, múdrosť, statočnosť a umiernenosť sú podľa Platóna štyri „kardinálne cnosti“, pričom spravodlivosť vytvára medzi týmito cnosťami harmonický súlad.

Tým, že Platón spája určité cnosti s určitými vrstvami spoločnosti, dospieva k predstave spoločnosti pozostávajúcej z troch tried: celkom na vrchole sú niekoľkí, kráľovskou mocou vybavení vládcovia, ktorí sú obklopení kastou bojovníkov, takzvanými „strážcami“. Ostáva veľká masa slobodných občanov, pracujúce obyvateľstvo, ktoré sa nezúčastňuje na vládnutí. Cnosťou vládcov je múdrosť: prijímajú všetky dôležité rozhodnutia. Cnosťou strážcov je statočnosť: musia byť vyzbrojení proti vonkajšiemu aj vnútornému nebezpečenstvu. Napokon cnosťou ovládaných je umiernenosť:

musia ovládať svoje vášne, cvičiť sa v miernosti a podriaďovaní. Vládcovia a strážcovia sú navzájom úzko spätí: spolu tvoria vládnu vrstvu, spolu sú vychovávaní a zjednocuje ich záujem o udržanie poriadku v štáte. Platónov štát je podobne ako Sparta vojenským štátom so stálym vojskom, ktoré má ochraňovať nielen pred vonkajšími nepriateľmi, ale aj potláčať vnútorné nepokoje.

Spravodlivosť podľa Platóna najtesnejšie súvisí so stabilitou, takou stabilitou, ktorá je podobne ako v pytagorovskom učení usporiadaná ako síce viachlasná, ale racionálne organizovaná harmónia a v ktorej každá odchýlka predstavuje „nesúzvuk“. Viachlasnosť preložená do jazyka politiky znamená jednoznačnú a nemeniteľnú hierarchiu rozličných stavov. Politický nesúlad alebo dokonca revolúcie sú naopak príznakmi nespravodlivosti.

V Platónovom štáte sa občania rodia do svojho stavu. Vzostup do vyššieho stavu je možný iba v niekoľkých výnimočných prípadoch. Platónov princíp spravodlivosti znie: každý má vykonávať svoje, to znamená, každý má zaujať svoje vopred pridelené miesto, a to dopredu určeným spôsobom. Tu je zrejmy jeden z najdôležitejších Platónových zámerov: demokracia, tak ako jestvovala v Aténach a bola podporovaná sofistami, mala byť zbavená akejkoľvek legitimity.

Vláda je naopak legitímna, ak je určovaná rozumom, a to je možné zaručiť len vtedy, ak sa na vládcov uplatní prísny výber. Preto v Platónovom štáte nadobúdajú status vládcov len tí, ktorí majú prístup k najvyšším formám poznania. Výchova vládcov a strážcov má tak osobitne podstatný význam. Platón tu odporúča kombináciu filozofickej a vedeckej výchovy, tak ako ju sám navrhol vo svojej akadémii, ako aj vojensko-asketickej výchovy, ako ju poznal zo Sparty. Výchovu preberá na seba štát, a nie rodičia.

Platón však zavádza aj celkom nové prvky. Vládnuca trieda je istý druh socialistického rádového spoločenstva, v kto-

rom sú pre všetkých spoloční sexuálni partneri aj spoločný majetok. Normálne rodinné a majetkové štruktúry sú tu teda zrušené. Ženy a muži sú rovnoprávni, to znamená, že aj ženy môžu prijímať funkcie strážcov a vládcov. Medzi pohlaviami však nevládne nejaká neobmedzená sexuálna voľnosť. Štýl života vládcov je skôr asketický a disciplinovaný, aby sa vyhýbali akémukoľvek pokušeniu osobného obohacovania a sústreďovania moci. V súlade s tým je prísne regulovaný aj sexuálny styk, aby sa pre štát rodil najlepší dorast. Tento dorast sa tiež vychováva všetkými spoločne. Platón teda propaguje politicky motivovanú eugeniku, učenie o šľachtení najlepších dedičných vlastností, tak ako sa ju pokúšali experimentálne realizovať totalitné štáty v 20. storočí.

Na začiatku výchovy detí je múzická výchova sprevádzaná pravidelnými telesnými cvičeniami. Cieľom je vychovať telesne trénovaný a ideologicky spoľahlivý dorast. Možnosti múzickej výchovy sú však veľmi obmedzené. Umenie smie sprostredkovať len povznášajúce obsahy, to znamená také, ktoré posilňujú bojové zmýšľanie a neohrozujú ideologickú pevnosť. Homérove eposy so svojimi opismi zrady, ukrutností alebo nesmierneho jedenia a pitia, ktoré boli v antickom Grécku také populárne, nemajú v Platónovom štáte nijakú šancu prejsť cez cenzúru. V hudbe sa to, čo je dovolené, obmedzuje na „frýgické“ a „dórické“ tóniny, ktoré posilňujú statočnosť a umiernenosť.

Kým na jednej strane Platón znehodnocuje úlohu umení, na druhej strane vysoko vyzdvihuje matematiku, ktorú podobne ako pytagorovci pokladá za most k filozofii. Matematika však nepatrí k povinnému programu, ale ponúka sa len dobrovoľníkom. Matematikou sa začína špeciálne duchovné vzdelávanie, ktoré napokon odlišuje vládcov od strážcov. Len niekoľko budúcich vládcov sa od tridsiateho roku života vzdeláva päť rokov vo filozofii a potom ešte ďalších pätnásť rokov musí slúžiť v podriadených štátnych úra-